

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009.
године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година I / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уредници

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
доц. др Никола Рамић
мр Владимир Поломац

Рецензенти

проф. др Радоје Симић
проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Рајна Драгићевић
проф. др Видан Николић
проф. др Јулијана Вучо
проф. др Тијана Ашић
доц. др Никола Рамић
доц. др Јелена Јовановић
доц. др Веран Станојевић
доц. др Анђелка Пејовић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
др Сања Ђуровић

Лектура и коректура

др Сања Ђуровић
мр Владимир Поломац
Милица Милојевић

За издавача

проф. Слободан Штетих, декан ФИЛУМ-а

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Импрес, Крагујевац

Тираж

300 примерака

Зборник радова са I научног скупа младих филолога
Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година I / књ. 1

Крагујевац, 2009.

О ЗБОРНИКУ

У овоме двотомноме зборнику штампани су реферати прочитани на I научном скупу младих филолога (постдипломаца и докторанада) Србије – *Савремена проучавања језика и књижевности* – одржаном 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Идеја за организовање научног скупа, чији би учесници били млади филолози, потекла је од сарадника Катедре за српски језик Одсека за филологију ФИЛУМ-а, док је Колегијум новопокренутих докторских студија из језика и књижевности ФИЛУМ-а преузео послове припреме и организације скупа, сврставајући га у једну од обавезних научноистраживачких активности студената Докторских студија из језика и књижевности ФИЛУМ-а.

На нашем научном скупу – првом оваквога карактера у Републици Србији! – поднесено је више од стотину реферата у оквиру двеју секција: *Савремена проучавања језика* и *Савремена проучавања књижевности*. Већину референата чинили су млади филолози из научних центара Србије (Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца, итд.), док је мањи број референата дошао из иностраних научних центара (Цириха, Загреба, Скопља, Бањалуке, Источног Сарајева, итд.). Позитивне реакције референата и научне јавности наметнули су нам обавезу да научни скуп младих филолога учинимо традиционалним. Стога се овај зборник може сматрати и најавом наредног, II научног скупа младих филолога Србије који ће бити одржан 6. марта 2010. године на ФИЛУМ-у.

Реферати који су достављени уредништву зборника, а који су потом прошли и стручну рецензију, разврстани су и штампани у две књиге: прва доноси лингвистичке реферате, а друга реферате из области науке о књижевности. Иако се ради о радовима младих аутора, од којих се неки овде први пут представљају научној јавности, уверени смо да је већина радова, ако не и сви, на завидном научном нивоу, те да ће као такви наћи пут до читалаца. Будући да већина радова објављених у зборнику репрезентује актуална научна интересовања младих филолога Србије и ширег региона, зборник у великој мери представља и својеврсну слику актуелног тренутка савремене филологије, као и путева којим ће се она кретати у непосредној будућности.

За подршку одржавању научног скупа, као и за сарадњу у припреми и штампању зборника реферата, поред ФИЛУМ-а, најсрдачније захваљујемо свим учесницима научног скупа, свим ауторима радова који се овде објављују, као и колегама који су се прихватили рецензирања радова.

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

Прва књига зборника *Савремена проучавања језика и књижевности* доноси укупно 49 лингвистичких реферата тематски разврстаних у седам поглавља: I. Синтаксичка проучавања; II. Морфолошка и лексиколошка проучавања; III. Анализа дискурса и стилистичка и прагматичка проучавања; IV. Историјскојезичка проучавања; V. Социолингвистичка и нормативистичка проучавања; VI. Општелингвистичка и когнитивносемантичка проучавања; и VII. Примењенолингвистичка проучавања.

Унутар овако тематски конципиране прве књиге зборника, издвајају се две велике групе радова. Прва група, којој припада и највећи број радова, а самим тим и највећи део ове књиге, обухвата радове из лингвистичке србистике, најчешће посвећене актуелним питањима граматике (морфологије и синтаксе) и лексике савременог српског језика, затим питањима анализе дискурса, као и питањима стилистике и прагматике, при чему се у мањем броју радова језичке појаве у српском језику контрастирају са одабраним страним језиком. Историјскојезичка и дијалектолошка проучавања српског језика заступљена су мањим бројем радова. У другој, такође великој групи, налазе се радови посвећени примењенолингвистичким темама, најчешће теоријским и практичним аспектима предавања и учења страних језика у Србији (најчешће италијанског), док је мањи број радова из ове групе посвећен проблемима превођења са страног језика на српски, као и проблемима академског писања.

Већина радова обухваћених овом књигом зборника, ако не и сви, уверени смо, доносе квалитет како у одабиру тема, тако и у начину њихове обраде. Стога смо такође уверени да ће ова књига, иако зборник радова младих филолога, успети да нађе своје место у српској лингвистици, те да ће представљати не само почетак једне лепе лингвистичке традиције, већ и једну значајну књигу савремене српске лингвистике, која ће се и читати и цитирати.

У Крагујевцу, децембра 2009. године

Уредници

Садржај

О ЗБОРНИКУ / 5

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА / 7

I. СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Биљана Вићенђић

Синтаксички аргументи девербативних именица
у руском у поређењу са српским / 15

Милена Ивановић

Средства изражавања фазног почетног значења у српском језику / 35

Илијана Чуштура

Статичка просторна локализација у изразима са пренесеним значењем / 47

Сања Куљанин

О интензификаторским партикулама у дјелима
Милисаве Савића и Радослава Братића / 61

Јелена Пејковић

Синтаксичка негација у светлу математичке и логичке негације / 75

Sonja Miletić

Direkcionai adverbijali u modalnim iskazima bez glagolskih dopuna / 85

Тања Русимовић

Адјективне реченице с релативизатором који и
показним детерминатором у антецеденту / 95

Ружица Бајић и Мирјана Гочанин

Сусрет старог и новог у савременом српском језику (О рекцији и
значењу глагола наставити/настављавати/настављати) / 105

Vera Jovanović

Analiza temporalne strukture Kamijevog romana L'étranger: francuski
narativni perfekat (le passé composé) i temporalna progresija / 113

Горана Зечевић-Крнеић

Улога клитике “МЕ, ТЕ, SE...” у формирању типа
глаголске ситуације у шпанском језику / 125

II. МОРФОЛОШКА И ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Бранимир Сћанковић

О одређености као категорији именица у српском језику / 139

Ненад Ивановић

Прилози у служби других врста речи у српском
језику (на материјалу из Речника САНУ) / 149

Данијела Сћанић

Проблем синонимије простих речи у лексикографским
дефиницијама речника савременог српског језика / 167

Милица Милојевић

О придевима са префиксом *не-* у српском језику / 177

Марина Сјасојевић

О воденичкој терминологији ресавског краја / 185

Нашашиа Марковић

Народна медицинска терминологија(творбени аспект) / 193

Драгана Насијановић

О неким аспектима адаптације англицизама из области моде у српском језику / 205

Semihа Rebronja

Anglicizmi u nazivima elektronskih uređaja u srpskom jeziku / 213

Nenad Tomović

Srbizmi u engleskom jeziku / 221

Александра Штевановић

Семантичка анализа придева *sale* у француском језику и његовог српског еквивалента прљав / 231

III. АНАЛИЗА ДИСКУРСА И СТИЛИСТИЧКА И ПРАГМАТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Милица Марјановић

Маркирана значења глагола умирања у српском језику / 237

Јелена Максимовић

Три примера стилистичке и прагматичке анализе новинске вести / 247

Милка Николић

Стилистички аспект поредбених конструкција у историјским романима Добрила Ненадића / 259

Vesna Lazović

Lingvistička analiza tekstova na ambalaži / 271

Славко Сјанојчић

Значење именских лексема и значење дискурса (Оглед анализе конкретног уџбеничког језика) / 285

Оља Јојић

Како се жалити учтиво на енглеском језику / 295

IV. ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Владимир Поломац

Језик у повељи великог челника Радича манастиру Кастамониту из 1430/1431. године / 307

Драгана Новаков

„Беговско или старосрпско писмо” / 327

Биљана Самарџић

О главним особинама повеља Твртка I Котроманића / 339

Ирена Цветковић-Теофиловић

Графијске одлике „Телемака“ (1814) Стефана Живковића / 347

V. СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА И НОРМАТИВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Ивана Вучина-Симовић

Језичка идеологија као мерило губитка престижа и замене етничког језика: пример јеврејско-шпанског на Оријенту / 357

Вера Ђевриз-Нишић

Разликовне црте између српског, хрватског и бошњачког стандарднојезичког израза у БиХ / 373

Virna Karlić

Kontrastivna analiza aktualnih pravopisa Matice hrvatske i Matice srpske / 385

VI. ОПШТЕЛИНГВИСТИЧКА И КОГНИТИВНОСЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Snežana Mocović

Afazija i bilingvalnost / 403

Aneta Trivić

Sapir-Vorfova hipoteza: za i protiv / 411

Душан Сјаменковић

Улога когнитивне семантике у изучавању прозне књижевности: концептуално стапање у баснама / 425

VII. ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Biljana Radić-Bojanić

Vokabular u nastavi stranih jezika: budućnost ponikla u prošlosti / 439

Marija Runić

Gramatičko beleženje kategorije određenosti kod govornika srpskog koji uče italijanski / 453

Danijela Đorović i Vojislava Janković

Nastava italijanskog jezika na nematičnim fakultetima: očekivanja i potrebe studenata / 463

Aleksandra Šuvaković

Institucionalizovano učenje stranih jezika i uvođenje italijanskog jezika u osnovnoškolski sistem u Srbiji / 473

Jelena Drljević

Razvoj veštine pisane produkcije u početnoj nastavi italijanskog jezika / 487

Tijana Kukić

Italijanski kao međujezik kod srpskih govornika: morfosintaksički aspekt / 499

Marija Koprivica

Glotodidaktički aspekti jezika struke – nastava jezika elektrotehnike / 507

Katarina Zavišin

Bilingvalna nastava i podučavanje gramatike: studija slučaja / 521

Ana Jovanović

Some Methodological Concerns in the Implementation of an Independent Field Research / 531

Бранка Миленковић

Увод у креативно и критичко размишљање у писменом изражавању / 545

Маја Јовановић

О неким аспектима описног и нумеричког оцењивања у основним школама / 555

Тиана Тошић

Вербални хумор у филму: типологија и превод / 565

Јулијана Вулећ

О преводенју именичко-глаголских колокација на српски језик у роману *Mišljenja jednog klovna* Хајнриха Бела / 573

Аутори / 583

МАРКИРАНА ЗНАЧЕЊА ГЛАГОЛА УМИРАЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет овог рада су лексеме из лексичкосемантичке групе глагола којима се именује умирање човека, а које не припадају неутралном (општем) лексичком фонду и које су маркиране или би требало да буду маркиране неким квалификатором употребне, нормативне или стилске вредности. Функционално-стилска раслојеност приказује се у речницима великим бројем квалификатора, маркера различитог типа. Тако код глагола умирања налазимо следеће квалификаторе: *дијалекатско, покрајинско, народно, засшарело; вулгарно, погрдно, разговорно, пејоративно, шаљиво, фамилијарно; иронично, фигуративно, необично, индивидуално*. Набројаним квалификаторима представља се функционална, стилска и нормативна раслојеност овог сегмента лексике. Највећи број маркираних глагола из групе глагола умирања обележен је негативном експресивношћу. Неки од поменутих глаголских експресива изражавају шаљиви став заједнице. Правилном и доследном употребом квалификатора у речнику даје се комплексна информација о семантичком, стилском, прагматском и комуникативном потенцијалу лексеме са свим њеним денотативним и конотативним компонентама значења.

Кључне речи: глаголи умирања, квалификатор, маркер, раслојеност лексике

1. Предмет овог рада су лексеме из лексичкосемантичке групе глагола којима се именује умирање човека, а које не припадају неутралном (општем) лексичком фонду и које су маркиране или би требало да буду маркиране неким квалификатором употребне, нормативне или стилске вредности. Наш корпус чине:

- глаголи без квалификатора: *довршииши, докончати, заковрући, засшати, издахнући, излийсати, оићи, оићушоваћи, починући, преминући, прецркнући, прецрћи, скайати, скикнући, умрећи/умираћи, упокојити се, угасити се;*
- глаголи обележени територијалним квалификаторима, *покрајинско, дијалекатско и народно: ваздукнући, ваљиваћи, декнући, зажмаћи, закољачићи, здекнући, здићаћи, зевнући, издемунићи, искокећићи се, исцрцаћи, клеићинући, крхнући, леиухнући, лићунући, лиицаћи, љоснући, мајкаваћи/мајкаћи, минући мрљунући, мруцаћи, пијехаћи/пијехнући, писнући;*
- глаголи који припадају књижевном језику, али им је значење које се односи на умирање покрајинско: *врцнући, дрекнући, загазићи, зевнући, љоснући, одвалићи;*
- глаголи маркирани комбинованим квалификаторима *покрајинско и засшарело: обршићи, досићи/досијеваћи;*

- глаголи маркирани квалификатором *разговорно*: *цајати*, *изврнути се*;
- глаголи маркирани квалификатором *пејоративно*: *мандркнути*, *одвалили* и *одајети*;
- глаголи означени квалификатором *вулгарно*: *врлкнути*, *дрекнути*, *здокнути* и *ошегнути*;
- глаголи маркирани квалификатором *подрдно*: *искољачити*, *црћи*;
- глаголи маркирани квалификатором *шаливо*: *врндецнути*, *мируцати*;
- глагол маркиран квалификатором *фамилијарно*: *квекнути*;
- глаголи маркирани квалификатором *необично*: *дахнути*, *доумрети*;
- глагол означен квалификатором *индивидуално*: *збнути*;
- глаголи о чијој су употреби дата објашњења у заградама: *крејавати*, *крејати*, *крејунути*, *крејуцнути*, *лијсавати*, *лијсати*, *мањкавати* и *мањкати*.

Пратићемо раслојеност ових глагола спецификовану квалификаторима који су употребљени у дескриптивним речницима савременог српског језика, пре свега у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика (у даљем тексту РСАНУ), док ће други речници, Речник српскохрватског књижевног језика (даље РСМ) и Речник српског језика (РСЈ), бити узимани као допунски корпус. Циљ нам је да утврдимо да ли постоји системност у маркирању ових глаголских јединица, а ако не постоји, покушаћемо да установимо правила за њихово системско представљање у лексикографији. Проблемом експресивне вредности глагола, који је предмет овог рада, у науци о српском језику бавиле су се Јасна Влајић-Поповић, Марта Бјелетић и Стана Ристић.

2.1. Према Милораду Радовановићу, „процеси раслојавања ... могу се ... свести на неколико основних типова: (1) функционално, (2) социјално, (3) индивидуално, (4) територијално“ (Радовановић 1986: 166). Феномен раслојавања језика може се разматрати са више аспеката: временског и просторног, функционалног, стилистичког, социолингвистичког, нормативног, културолошког или у укупности наведених аспеката.

2.2. Стилска вредност лексеме у речнику није баш увек прецизно одређена, а када је у питању експресивност, онда се има у виду да је то категорија која се најмање може објективно сагледати јер је тесно повезана са контекстом. У представљању експресивне лексике, осим типске дефиниције, веома је важно одабрати и одговарајући квалификатор, који садржи важне информације у вези са улогом експресива у комуникацији и са њиховим статусом у лексичком систему. Тако, један исти глагол може имати различиту експресивну тоналност у зависности од контекста. Позитивну тоналност нпр. глагол *докончати* реализује у примеру:

(1) Каквом дивном *докончао* смрћу (Вежић В., 147, РСАНУ),

а негативну у примеру:

(2) Сјети се како ти је *докончао* отац (Кум. 1, 194, РСАНУ);

док његово неутрално значење показује следећи пример:

- (3) Склониле су се у неки самостан ... И ту су *докончале* свој вијек (Десн. 4, 25, РСАНУ).

2.3. Функционално-стилска раслојеност приказује се у речницима великим бројем квалификатора, маркера различитог типа. Тако код глагола умирања налазимо следеће квалификаторе: *дијалекајско, покрајинско, народно; засшарело, рускословенско; вулгарно, појрдно, разговорно, пејоративно, шаливо, фамилијарно; иронично, физиурајивно, необично, индивидуално*. Овим квалификаторима представља се функционална, стилска и нормативна раслојеност овог сегмента лексике. Сами квалификатори се међусобно разликују по више критеријума, па се могу поделити на територијалне, хронолошке, функционално-стилске и експресивне.

3. Централно место у лексичкосемантичкој групи глагола умирања заузима глагол *умреџи/умираџи*, чије је основно значење „доћи у стање престанка свих биолошких функција, престати живети“. Овај глагол је неутралан и стилски необележен, док појмовно у истом низу се јављају наведени маркирани глаголи. Такви су на пример и глаголи *преминуџи, починуџи* и *ујокојиџи се*, чија је употреба карактеристична за формални стил комуникације и еуфемистичко ублажавање садржаја; затим глагол *црђи* који има негативну, увредљиву конотацију, и користи се у колоквијалном говору, док се употреба глагола *лијсаџи* у неутралном говору најчешће односи на животиње.

3.1. У маркирању глагола умирања најзаступљенији су територијални квалификатори: *покрајинско, дијалекајско* и *народно* (*ваздукнуџи, декнуџи, закопљачиџи, зевнуџи, зажмаџи, здићаџи, издемуниџи, искокеџи се, клејиџи, крхнуџи, лејухнуџи, лијунуџи, љоснуџи, мајкаваџи/мајкаџи, мрљунуџи, ијехайџи/ијехнуџи, ииснуџи; ваљиваџи, лијцаџи; минуџи* итд.). (4) Котар је мјесто виловито по водама, те ... свијет је маловјек, не болује чудо него упријеко свак *ваздукне* (Буковица, Ард., ЗНЖ 7, 291). (5) Двоје ћеце ми је *закопљачило* од ње [болештине] (Нев., Дело, 33, 174, РСАНУ). (6) Може чељаде *издемуниџи* и прије него се ико томе нада (ЦГ, Радом., РСАНУ). (7) Мину дијете без крста (ЦГ, Јовић. 1). (8) Ракије ... сам оставила ... за случај смрти ... Мајка само што није *зијевнула* (Вуковић Ч., КБС, 59, РСАНУ).

3.2. Неки глаголи припадају књижевном језику, али им је значење које се односи на умирање покрајинско и стилски маркирано. То су експресивни глаголи типа: *врцнуџи, дрекнуџи, љоснуџи, одвалиџи* и др.

(9) Дикоји момак и дивојка *врцну* ненадно без велика боловања (Пољица, Иван. Ф., ЗНЖ 10, 250, РСАНУ). (10) Док им *дрекне* отац, подијелиће се (г. Далм., Симић С., РСАНУ). (11) Звоне, неко је *одвалио* (БиХ, Радој. В., РСАНУ).

3.3. У лексичкосемантичкој групи глагола умирања нема много глагола обележених само хронолошким квалификатором. Ови квалификатори јављају се обично уз територијалне квалификаторе. Тако нпр. глагол *обршиџи* је и покрајински и застарео:

(12) Како живио тако и *обршио* (Вук, РСАНУ).

Видски пар глагола *досијџи/досијевајџи* у једном од својих секундарних значења маркирани су квалификаторима *покрајинско* и *застарело* (*покр. и заст.*) када реализују значење 'умирања'. Ово значење је и експресивно, па у зависности од контекста употребе може бити изразито различите тоналности. Неутрално значење, или чак позитивну тоналност показује пример типа:

(13) Кад ме видиш да сам *досијјела*, реци: Благо њој! свршила је паћење на свијету (Вод. 3, 17, РСАНУ),

али може бити изразито пејоративан и погрдан када се употреби нпр. у клетви која се односи на човека, јер се у неким крајевима употребљава искључиво за животиње:

(14) Доспјети, цркнути, липсати (каже се само живини, а човјеку у клетви: *Досио*, да Бог да! (Јуркић 1, 243, РСАНУ).

3.4. Територијални и временски квалификатори спадају у нормативне квалификаторе, па овако маркирани наведени глаголи имају нижи нормативни статус у лексичком систему стандардног језика и ограничену територијалну и/или временску употребу.

4. Неки глаголи из ове групе по стилској маркираности припадају одређеном функционално-стилском комплексу. Тако су глагол *цајати* у свом основном значењу и глагол *изврнути се* у секундарном значењу 'умирања' маркирани квалификатором *разговорно*, који указује на функционално-стилски комплекс.

(15) „Сваког дана гледам кад *ће ... се изврнути*“, каже ... механџија, који воли мрачна и злогукa предвиђања (Андрић 1, 33, РСАНУ).

„Функционалним квалификаторима назначени [су] не само слојеви лексике карактеристичне за поједине функционалне стилове, него и за функционалне комплексе (војни, црквени – сакрални), подстилове (новинарски, дечји, омладински, ђачки) и жанрове (песнички, фолклорни) и сл.“ (Ристић 2006: 22).

5. Експресивним квалификаторима *пејоративно*, *вулгарно*, *погрдно* изражава се квалитет експресивне тоналности и то негативна експресивност, док се квалификатором *шаљиво* изражава позитивна експресивност.

5.1. Глаголи *мандркнути* и *одвали* имају квалификатор *пејоративно*:

(16) Чека док му отац *одвали* (Зеница, Поп. Д. С., РСАНУ). (17) Звоне, неко је *одвалио* (БиХ, Радој. В., РСАНУ).

Наведени глаголи осим пејоративног значења по домену употребе припадају разговорном или колоквијалном језику, па би их требало маркирати и квалификатором *разговорно* или *колоквијално*. У истом смислу комбинованим квалификаторима требало је маркирати и следеће глаголе умирања, који су у речницима маркирани само по једним квалификато-

ром. Тако је глагол *одайеши* маркиран само квалификатором *пејоративно*, док је његов видски парњак обележен квалификатором *разговорно*. И један и други глагол требало би маркирати комбинованим маркерима, а на исти начин требало је маркирати и глаголе *заврнути* и *љуснути* у значењу умирања.

(18) Кнез Милош ономад мало није *одайео* (Гар. И. 1. 141, РСАНУ). (19) Познато је да сликари постигну праву цену тек кад *одайну* (Капор 3, 397, РСАНУ). (20) Размишљао сам и да ли боли кад се *одайише* (Капор 2, 200, РСАНУ). (21) Мало дете часком штоно веле „заврне“, а богме ни одраснији човек није кадар лако поднети све незгоде и неприлике, које наиђу на њега у животу (Задр. 1879, 59). (22) Ударио га шлог, па је тако брзо *љуснуо* (Бачка, Радон. Н.).

5.2. Покрајински глаголи *зокнути*, *врлекнути*, *ошјегнути* и *дрекнути* означени су неадекватно као вулгаризми иако по стилској вредности припадају експресивној лексици. Они, као и њима сродни глаголи *здекнути*, *здићати*, *декнути*, маркирани само територијалним квалификаторима, требало је да буду маркирани и квалификатором *експресивно*.

(23) Тако ћу трпети док не *зокнем* (Змај 4, РСАНУ). (24) Док им *дрекне* отац, подијелиће се (г. Далм., Симић С., РСАНУ). (25) Само да оће тај матори *здекнути* да и ми што наследимо (Бачка, Радон. Н., РСАНУ). (26) Уклоните то дијете ... То ће *здићати*, чим застуди (Ђон. Ј. 3, 116, РСАНУ). (27) Чека да му *декне* отац, па да га наследи (Зеница, Поп. Д. С., РСАНУ).

5.3. Одређеније експресивно значење у смислу негативне тоналности реализује глагол *искољачиши* у свом основном значењу и глагол *црћи* када се употребљава да означи смрт човека, па су маркирани квалификатором *погрдно*.

(28) Мало не *цркох* од њезина [женина] зла (Вук, РМС). (29) Ево наших! Неће ме пустити да *цркнем* од жеђе (Шим., РМС).

5.4. Глагол са деминутивним значењем *мируцаши*, којим се жели нагласити да је мали број умрлих лица и да умиру с времена на време, маркиран је као шаљив, а код глагола *врдцецнути* је тако означено само значење које се односи на умирање човека.

(30) Мре ли попо ко у твом селу? — *Мируца* по ђеко (НПр, БВ 1887, 155, РСАНУ). (31) *Мируца* свијет, но још нема већег помора (Вуков. А. 2, РСАНУ).

6. Маркираност лексеме указује на експресивни однос говорне заједнице према ономе што лексема значи. Поменути глаголски експресиви изражавају шаљиви став заједнице и користе се као средство за омаловажавање, подсмевање, ниподаштавање и шалу како би се смрти оспорила важност и озбиљност и смањило или сакрио страх од ње. Хуморни тонови ублажавају ефекте озбиљне и сурове збиље, комуникација се на тај начин чини фамилијарном, а табу смрти спушта на нижи ниво. Експресивни глаголи су одлика свакодневне комуникације, разговорног стила у ужем

кругу говорника. Због емотивних и експресивних компонената које им дају обележје снижености, ове глаголе нећемо срести у административном, научном и сакралном стилу.

7. Највећи број маркираних глагола из групе глагола умирања обележен је негативном експресивношћу. „Чак и табуирани садржаји везани за умирање ... који по норми говорног понашања захтевају неутралан или узвишен (патетичан) тон, пејоризују се у експресивном изражавању именованем погрдним непримереним глаголима (*мецекнутии*, *мандркнутии*, *ошјегнутии се*, *крейаиши*, *црћи* ...). То су глаголи који примарно означавају садржаје из сфере животиња и ствари, предмета, а њихова секундарна употреба за наведене садржаје из сфере човека реализује илокутивни ефекат омаловажавања и ниподаштавања“ (Ристић 2006: 131).

8.1. Квалификатори *иронично*, *еуфемистично* и *фамилијарно* припадају поткласи експресивних квалификатора за степен тоналности, и то *иронично* и *еуфемистично* означавају ниски степен, а *фамилијарно* високи степен. Еуфемистично значење реализује глагол *ошћушовати*, иако је уз његово секундарно значење које се односи на умирање маркирано комбинавним квалификаторима *фигураиивно* и *иронично*.

(32) Стар човек који би могао да „*ошћушује*“ (Ћос. Б. 3, РСМ).

Глаголи *ошћушовати* и *ошћићи*, као и глаголи *засјаати*, *довршиити*, *починути*, *угасити се* имају еуфемистички призвук, јер се њима ублажава садржај значења умирања, сама смрт се доживљава мање болно, а на комуникативном плану оваквом употребом наведених глагола примаоцу се шаље порука о саосећању у болу и солидарност у новонасталој ситуацији.

(33) Мој Чамчо, тешко мени, *оде* ми најбољи друг! (Игњ. Ј. 10, РСМ).

(34) Средином прољећа *ошћила* је [баба] за дједом, тихо, нечујно (Павич. 2, РСМ). (35) Сви његови мили *засјали* су давно (Мирон. М., БВ 1909, РСАНУ). (36) И људи има, па ненаравном смрти обрше. Од Бога им је тако наређено, да *доврше* (БиХ, Зовко, ЗНЖ 6, 117, РСАНУ). (37) *Угасише се* у једном бурном моменту отац и син (Сек., РСМ).

8.2. Глаголу *векнутии* је значење умирања обележено као *фамилијарно* иако експресивни глаголи овог типа реализују шаљиву тоналност. Уз деминутивне глаголе¹ *крејунутии*, *крејуцнутии*, *мруцаиши*², *врцнутии*³ ишао би такође квалификатор *шаљиво*, иако наведни глаголи у Речнику САНУ нису тако маркирани, а наше уверење потврђују примери њихове употребе:

1 „Деминутивни глагол може значити да се радња врши кратко време, повремено а не трајно, учестало а при том с мањим интензитетом, или тренутно иако јој је природа трајна ...“ (Грицкат 1955, 47). Код деминутивних глагола „су присутни и они моменти који присуствују при деминуцији других речи: посматрање радње са симпатијом или, обратно, с иронијом“ (И).

2 Једино је овај глагол у РСАНУ означен као деминутиван.

3 Овај глагол је двоструко деминуиран (Грицкат 1955, 91).

(38) Стари је туберкулозан ... Може да *квекне* за месец два (Петр. П. 3, 146, РСАНУ). (39) Кад те извучемо на ваздух, на сунце ... или *ћеш* ... живјети ... као човјек, или *ћеш* — *крейцуњуши* (Шуб. 4, 132, РСАНУ). (40) Ето, сваки дан помало *мруцају!* (Слав., Радон. Н., РСАНУ). (41) Дикоји момак и дивојка *врцну* ненадно без велика боловања (Пољица, Иван Ф., ЗНЖ 10, 250, РСАНУ).

9. Квалификатором *необично* маркиран је глагол *доумрейти*, а тако је обележено и значење умирања глагола *дахнуши*. Глагол *гибнуши* је означен као индивидуализам. *Загазиши* и *зевнуши* са значењем 'умрети' потврђени су само по једним примером, па би се и они могли означити као индивидуализми. Они се обично маркирају квалификаторима *необично* и *индивидуално*, маркерима којима се указује на посебан слој лексике, на неологизме и окازیонализме, чиме се одређује и њихов нормативни статус.

(42) Не опростиш ли, не ће ни теби опростити, кад узмеш умирати, а не мognеш *доумријети* (Торд. Н. 1, 114). (43) Не добројив, скопрца се т'јело, из њег пара упрца на прело, Хусо *дахну*, злоглас св'јетом гану (РЈА, РСАНУ). (44) Имам, вели, неке намирице пред очима, па ме страх, *загазићу* овако на пречац, а још, лепо, свему крај не видим (Вукић И. 1, 95). (45) Ракије ... сам оставила ... за случај смрти ... Мајка само што није *зијевнула* (Вуковић Ч., КБС, 59, РСАНУ).

10. Осим информација које пружају квалификатори, и други лексикографски поступци, као што су објашњења издвојена у заградама, могу указивати на статус јединице у лексичком систему. Глаголи *крейваваши*, *крейаши*, *лијсаваши*, *лијсаши*, *мањкаваши*, *мањкаши*, *крейунуши* и *крейцуњуши* у свом примарном значењу се односе на животиње, а њихова секундарна семантичка реализација се односи на људе. У том случају они нису означени никаквим квалификатором већ је у загради дата напомена „у експресивнијем изражавању“. Исти поступак није примењен у Речнику САНУ код глагола сличне употребе, као што су глаголи *излијсаши* и *исцирцашаши*. Није ни потребно наглашавати да су ово глаголи изразито негативне експресивности пошто се преносе из једне сфере у другу, тј. из сфере животиња у сферу човека.

11.1. С обзиром на функционално-стилску раслојеност глагола умирања, требало би да већи број глагола у дескриптивним речницима буде обележен стилским и експресивним маркерима⁴. Тако, уз територијал-

4 „Највећи број јединица у речнику има статус стандардне лексике општег типа (неспецијалне употребе) и као такве ове јединице нису обележене (маркиране) никаквим квалификаторима (маркерима). Статус осталих јединица у лексичком систему одређује се на основу различитих типова критеријума: према важећој стандарднојезичкој норми, према функционалностилској норми и према говорној (интеракцијској) норми. Последња два типа укључују естетске и етичке параметре, па се поједине јединице по свом статусу препоручују/не препоручују као средства са одређеним пожељним, примереним или непожељним, непримереним стилским ефектима. Рангирање и правила употребе лексичких јединица у Речнику САНУ експлицирају се великим бројем квалификатора.“ (Ристић 2006, 83).

ни маркер *покрајински*, многи глаголи могли би бити означени и стилским маркером, као нпр.: *декнутии*, *закопљачиити*, *искокећити се*, *клепитуити*, *крхнутии*, *лепхнутии*, *лиунуити*, *љоснутии*, *мрљунуити*, *писнутии*. Стилски маркери би били неопходни и уз глаголе који нису означени као покрајински: *заковрнутии*, *прецркнутии*, *прецрћи*, *скапаити*. Експресивности ових глагола доприноси и њихова гласовна структура, што показују примери употребе:

(46) Идем за попа да ми причести оца, од синоћ је заковрнуо и не може да *крхне* (Врч. 2, 200, РСАНУ). (47) Тај је већ *лепнуо* (Срем, Вук, Рј., РСАНУ). (48) Све више изнеможе и једну ноћ лијепо да *заковрне* (Лаз. Л. 1, 96, РСАНУ). (49) *Прецркао* је од жалости за њим (Вујач. Мир., РМС). (50) Колико је пута [наш човек] *скапао* као роб у америчким рудокопима, као морнар, као трхогоша (Крл., РМС). (51) А за по неког би рекао? А, тај ће скоро да *скикне!* (Ком., РМС).

Наведени глаголи, као и глаголи *скикнуити*, *заковрнутии* због фреквенције и раширености употребе имају статус разговорне или колоквијалне лексике, што је такође требало бити обележено одговарајућим маркером.

11.2. По шаљивој експресивној тоналности због своје звуковне структуре истичу се глаголи који су постали ономотопејом и који имају фоносимболичну основу, као што су: *квекнутии*, *скикнуити*, *цапаити* и сл. Висок степен експресивности носе и глаголи карактеристични за жаргонску употребу, који, такође, нису у речницима маркирани никакавим квалификатором, нпр. глагол *заглавитии*.

(52) Иван је негде у Чешкој ... *заглавио* у судару влакова (Божић 2, 18, РСАНУ). (53) Млади Арпад Липај [је] случајно *заглавио* прегледајући револвер (Михал. С., 2, 63, РСАНУ).

11.3. Употребом квалификатора типа *свечано*, *узвишено*, *официјелно* и сл. могао би се одредити контекст употребе глагола типа: *преминуити*, *починуити*, *упокојити се*, *издахнутии* који припадају званичном регистру и које готово да нећемо чути у свакодневной, неформалной комуникацији.

(54) Откад ми је бабо *преминуо*, то ми је најмилије цвеће (Јакш. Ђ., РМС). (55) Сад ми нису те године да гоњам Татаре, а и овде има места где се може *починуити* лепом козачком смрћу (Глиш., РМС). (56) Тог несретног болесника хладнокрвно зове „покојним“, мада се још увијек *није упокојио* (Крл., РМС). (57) Почела је кашљуцати, венути и на концу конца у својем родном селу младу душицу *издахнула* (Кол. 5, 11, РСАНУ).

12. Експресивна лексика, у коју спадају готово сви маркирани глаголи са значењем умирања, представља озбиљан лексикографски проблем. „Поступност и систематичност у употреби ових квалификатора теже је остварива, због лексичког колебања, тимског рада и недовољно изграђених критеријума, што се испољава у неуједначности броја маркера и самих принципа маркирања и издвајања маркиране лексике у различитим речницима.“ (Ристић 2006: 22) Правилном и доследном употребом ква-

лификатора у речнику даје се комплексна информација о семантичком, стилском, прагматском и комуникативном потенцијалу лексеме са свим њеним денотативним и конотативним компонентама значења. Такође, правилном и доследном употребом квалификатора дају се важне информације о нормативној вредности, учесталости употребе, територијалној заступљености лексеме, показује се богатство и потенцијал језика и системске особености појава у домену употребе јединица лексичког система. Још увек не постоје чврсти критеријуми за идентификовање, класификацију и избор правих квалификатора, па свако ново истраживање представља значајан корак на том пољу.

Литература:

- Бабић 1980: Stjepan Babić, *Stilske odrednice u našim rječnicima*, *Jezik* 28, Zagreb.
- Грицкат 1955: Ирена Грицкат, Деминутивни глаголи у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолоџ XXI*, Београд, 45–96.
- Радовановић 1986: Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, Novi Sad.
- Ристић 2004: Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ристић 2006: Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд 1959 –.
- РСЈ: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

MARKING MEANINGS OF VERBS DENOTING DYING IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

The subject of this paper is lexemes from lexical-semantic group of verbs which represent dying, and do not belong to the neutral (common) lexical fund, but instead are somehow marked (by usage or normative value, style etc.). Accurate and consistent use of qualifiers in the dictionary is very important. This principle conveys a complex information about semantic, stylistic, pragmatic communicative potential of a lexeme, with all of its components, denotative and connotative meaning.

Milica Marjanović